

نگرش‌های جدید در عربستان به اسرائیل و یهودیان

به قلم دیوید پولاک (/fa/experts/dywyd-pwlak-0/)

۱۲ سپتامبر ۲۰۱۸

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/new-saudi-views-jews-and-israel

العربية (/ar/policy-analysis/wjhat-nzr-swdyt-jdydt-n-alyhwd-wasrayyl/)

درباره نویسنده

دیوید پولاک (/fa/experts/dywyd-pwlak-0/)

دیوید پولاک هموند برنستاین و مدیر «پروژه فکرة» در انستیتو واشنگتن است. وی در گذشته به عنوان مشاور ارشد وزارت خارجه ایالات متحده در بخش خاورمیانه بزرگ با تمرکز بر حقوق زنان و به عنوان کارشناس منطقه‌ای «ستاد برنامه‌ریزی سیاسی» وزیر خارجه فعالیت داشته است.

تحلیل کوتاه

بسیاری از گزارش‌های کنونی در مورد عربستان سعودی به‌درستی بر تداوم سیاست‌های سرکوب‌گرانه اشتباهات اقتصادی یا رویدادهای ناگوار نظامی متمرکز است اما برخی از تحولات فرهنگی و اجتماعی مهم که بالقوه مثبت‌تر هستند نیز چشمگیر بوده است.

برخی از مشاهدات کلی خودم در سفر ماه جولای به عربستان سعودی را چند هفته پیش در مطلبی تحت عنوان «نگاهی از نزدیک به تغییرات عربستان: هفته‌ای پر از شگفتی» (<https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/seeing-saudi-changes-up-close-a-weeks-worth-of-surprises>) منتشر کردم. در مطلب حاضر می‌خواهم به صورت دقیق‌تر به دگرگونی‌هایی خاص در نگرش دست‌کم برخی از سعودی‌های بانفوذ به اسرائیل و همچنین یهودیان به طور کلی بپردازم.

دگرگونی‌ها در نگرش به اسرائیل

نگرانی عربستان از نفوذ فزاینده ایران و همچنین نوسیدی حاصل از برخورد انفعالی آمریکا در گذشته با این موضوع سبب شده است تا در برداشت‌های بسیاری از عربستانی‌ها راجع به اسرائیل تغییرات مثبت و واقعی رخ دهد. برای مثال در همایشی راجع به بحران سوریه که در ریاض برگزار شد خاطرنشان کردم که اسرائیل در محدودسازی دخالت‌های ایران در سوریه با برخی دولت‌های عرب منافع مشترک دارد و در واقع در همین راستا اقداماتی هم انجام می‌دهد. اکثر شرکت‌کنندگان عربستانی و از جمله دو عضو مجلس شورای عربستان (شورای مشورتی حکومت پادشاهی عربستان) هم به تایید سر تکان دادند. برخی هم بعداً به من گفتند که شخصاً پشتیبان این دیدگاه هستند که زمانی تابو به شمار می‌آمد.

البته نه اینکه این دیدگاه با هیچ مقاومتی مواجه نشده باشد: در واقع شرکت‌کننده دیگری هم که عضو مجلس شورای عربستان بود اعلام کرد: «اسرائیل همیشه دشمن است و خواهد بود و در مورد منافع راهبردی مشترک جهان عرب و اسرائیل نمی‌توانیم حرف بزنیم.» با این همه این فرد هم مدعی نبود که چنین منافع مشترکی وجود ندارد. وانگهی طی یک هفته‌ای که در ریاض بودم این تنها نظر قاطع ضداسرائیلی بود که شنیدم. در واقع در نظرات اکثر محققان عربستانی که با آنها صحبت کردم و به‌خصوص در میان آنهایی که از نسل جوان بودند به نظر می‌رسد که اکنون راجع به اسرائیل اختلافات اندکی وجود دارد و به آن از منظری نسبتاً عمل‌گرایانه می‌نگرند.

تغییر دیدگاه‌ها در این مورد در بیانات اخیر مقامات و رسانه‌های عربستان نیز نمایان است و البته با فراز و نشیب‌های آشکار در نگرش‌های مورد قبول عمومی نسبت به اسرائیل همراه است. یکی از آشنایان عربستانی که پاییز گذشته در وبلاگ خود مطلب پرتطرفداری در ستایش محمد بن سلمان ولیعهد عربستان منتشر کرده بود چندی بعد مطلبی هم در ستایش اسرائیل منتشر کرد و در نتیجه شغلش را در یک مرکز تحقیقاتی بلافاصله از دست داد. همین‌طور در حالی که شخص محمد بن سلمان در ماه آوریل در مصاحبه‌ای با نشریه *آتلانتیک* با اسرائیل ابراز همدردی کرده بود یک ماه بعد پدرش ملک سلمان با لحن دیگری در همان مورد اظهار نظر کرد. پادشاه عربستان به‌صراحت گشایش سفارت ایالات متحده در اورشلیم را محکوم کرد و به پشتیبانی از آرمان فلسطین «اولویت» داد.

در جریان این فراز و نشیب به‌تازگی گویا دوباره تمایلی برای تایید آشکار منافع مشترک با اسرائیل پیدا شده است. مثلاً قابل توجه است که عبدالرحمن الراشد صاحب‌نظر سرشناس در مطلبی که در 5 سپتامبر به دو زبان عربی و انگلیسی در رسانه‌های معروف عربستان منتشر کرد از کمک اسرائیل برای مقابله با ایران نه فقط در سوریه بلکه در عراق تقدیر کرد. در ماه اوت طی ایام حج نیز مفتی اعظم عبدالعزیز الشیخ مرجع اصلی مذهبی در عربستان با انتشار بیانیه‌ای به‌راستی قابل توجه از ایران بابت اشکال‌تراشی برای زائران مسلمان به‌شدت انتقاد کرد و خاطرنشان کرد که اسرائیل هم چنان موانعی در مسیر زائران ایجاد نکرده است. عربستان به تازه‌ترین مورد قطع کمک‌های ایالات متحده به آژانس امدادرسانی و کارپایی سازمان ملل متحد برای آوارگان فلسطینی در خاور نزدیک (UNRWA) و سایر مؤسسات فلسطینی نیز کوچک‌ترین اعتراضی نکرد و این با اعتراض خشمگینانه و پر از لفاظی مقامات مصر و اردن (و ایران با ظاهرسازی شگفت‌آور و ریاکارانه‌اش) کاملاً در تضاد قرار داشت. جالب است که این روزها احتمال چاپ گزارش‌ها و تفسیرهایی به هواداری از فلسطین در رسانه‌های انگلیسی‌زبان عربستان مثل روزنامه *عرب نیوز* بیشتر از رسانه‌های عرب‌زبان و بانفوذتر این کشور است.

شواهد حاکی از تغییر چشم‌انداز که متکی بر مشاهدات و رسانه‌هاست با داده‌های عینی سه نظرسنجی عمومی قابل اعتماد نیز پشتیبانی می‌شود که خود من در سه سال گذشته در عربستان سعودی انجام داده‌ام. این نظرسنجی‌ها به دست افراد محلی و از طریق مصاحبه فردی با ۱۰۰۰ شهروند عربستان که نمونه‌وار انتخاب شده‌اند انجام گرفته است. اکثریت محکمی از عموم مردم عربستان هوادار «راهکار دو کشوری» در منازعه اعراب و اسرائیل شامل برقراری صلح بین اسرائیل و یک دولت فلسطینی و تصویب همکاری فراگیر اعراب با اسرائیل به محض برقراری چنین پیمان صلحی هستند. شگفت آن که تازه‌ترین نظرسنجی زاگبی که نتایج کارش اغلب هوادار فلسطین است نیز تاییدکننده این یافته است و نشان می‌دهد که اکثریت عربستانی‌ها از «اتحاد» عملی با اسرائیل در مقابل ایران و تروریسم بعد از برقراری پیمان صلح فلسطین-اسرائیل حمایت می‌کنند. البته طبق تازه‌ترین نظرسنجی‌ای که انجام داده‌ام فقط حدود ۲۰ درصد عربستانی‌ها از برقراری رابطه آشکار با اسرائیل قبل از حل‌وفصل شدن معضل فلسطین حمایت می‌کنند.

مدیران رسانه‌ها و دیگر روشنفکران شناخته‌شده عربستان به طور خصوصی به من گفته‌اند که مدتی باید بگذرد تا در نگرش‌های جاافتاده ضداسرائیلی تغییر عینی رخ دهد زیرا همدردی چشمگیر مردمی با فلسطینیان ادامه دارد. احتمالاً این نکته در مورد بسیاری از اعضای نهادهای مذهبی سنتی هم صدق می‌کند. یکی از شخصیت‌های رسانه‌ای عربستان شایعه‌ای را نقل می‌کرد به این مضمون که چندی پیش هیات بزرگی از شیوخ ارشد به مدت چهار ساعت با ملک سلمان دیدار کرده و به وی التماس کرده‌اند که حداقل آهنگ تغییرات را کاهش دهد. این شخص در ادامه به طعنه گفت گروهی که زمانی به نظرشان پادشاه فعلی عربستان صرفاً بیماری کهنسال بود که پایش لب گور است و قدرتی ندارد اکنون ناگهان به او به چشم تنها ترمز نیرومند در برابر تکانه‌های اصلاح‌طلبانه فرزند تازه‌به‌قدرت رسیده‌اش می‌نگرند.

دگرگونی‌های نگرش به یهودیان

اما فقط نگرش عربستانی‌ها – دست‌کم شماری از متخصصان جوانتر شهرنشین – نسبت به اسرائیل نیست که تغییر کرده است. برداشت من این است که صدها هزار عربستانی در نتیجه رفتن به خارج از کشور برای تحصیلات بعد از متوسطه شاهد روابط دوستانه با یهودیان محل تحصیل‌شان بوده‌اند و با آنها رابطه دوستانه هم برقرار کرده‌اند. هر چند که شواهدی مبتنی بر نظرسنجی در سال‌های اخیر در این زمینه ندیده‌ام.

برای مثال جوانی عربستانی که مدیر یک استودیوی تلویزیونی است به من می‌گفت چون بهترین دوست و هم‌کلاسی پدرش به هنگام تحصیلات دوره کارشناسی در دانشگاه ایالتی میشیگان یهودی بود حتی امروز هم پدر و پسر نسبت به یهودیان دید مثبتی دارند.

جوان عربستانی دیگری هم که اکنون در پژوهشگاه خصوصی معتبری در ریاض کار می‌کند خودش بی آن که از او خواسته باشم برای تعریف می‌کرد وقتی که تحصیل در رشته کارشناسی ارشد مطالعات خاورمیانه در دانشگاه یوتا را آغاز کرده بود یکی از هم‌دانشگاهی‌های ارشدتر به وی توصیه کرد در یکی از دو محله نزدیک به دانشگاه که «یهودیان زیادی در آن‌جا زندگی می‌کردند» خانه

اجاره کند^۱ به گفته ان همدانشگاهی در این دو محله بیش از همه می‌توانست از محیطی «امن تمیز مدرسه‌های خوب و همسایگان خوش‌خلق» برخوردار شود^۲ این دوست عربستانی من هم به آن توصیه گوش داد و در نتیجه با دیدگاهی خوب نسبت به یهودیان به عربستان برگشت^۳

درست است که این فقط دو روایت است اما حتی اگر بخشی از ۱۲۰ هزار عربستانی که هم‌اکنون در دانشگاه‌های ایالات متحده تحصیل می‌کنند تجربیاتی مشابه این دو راوی داشته باشند برداشت عمومی مردم عربستان از یهودیان دستخوش تغییرات مهمی خواهد شد^۴ بی‌شک روایت‌های دیگری هم هست حاکی از اینکه شماری از دانشجویان عربستانی طی تحصیل در کشورهای غربی بیگانه‌تر متعصب‌تر و حتی افراطی‌تر می‌شوند اما خودم شخصا با چنین افرادی کمتر برخورد داشته‌ام^۵ با این همه به نظر می‌رسد که شمار افرادی که در جامعه عربستان به طور سنتی تنگ‌نظر هستند یا خودمحقق‌بینی خصمانه‌ای دارند با شمار افراد بخش جدیدی از جامعه که رواداری بیشتر و فکر بازتری دارند دست‌کم به توازنی رسیده است^۶

بررسی رسانه‌های جریان اصلی در عربستان هم موید این قضاوت است زیرا اکنون تا حد زیادی غیبت توهین‌های ضدیهودی قدیمی آشکار است – گرچه متأسفانه در رسانه‌های اجتماعی موضوع اینقدرها سراسر نیست^۷ در عوض امروزه می‌توان گاهی مقالات همدلانه با برخی از معضلات یهودیان را در مطبوعات عربستان دید که معمولاً در مورد موضوعات تاریخی است تا مسائل معاصر^۸

به همین ترتیب محمد العیسی رئیس مجمع جهانی مسلمانان در جده در یک سال گذشته به هر دو زبان عربی و انگلیسی خیلی به این موضوع پرداخته است و نه تنها هولوکاست و منکران امروزی آن را محکوم کرده است بلکه قرائتی از اسلام را ترویج کرده که در قبال سایر ادیان و از جمله مذهب یهودی روادارتر است^۹ یکی از کارشناسان این مجمع خاطرنشان می‌کند که بین این پیام و تمام پیام‌های قبلی این سازمان سعودی تفاوت بارزی وجود دارد^{۱۰} این پیام جدید کارساز بوده است چندین عربستانی که به‌تازگی در جده با آنها صحبت کرده‌ام به من می‌گفتند که از این گفتمان روشنگر گشوده و نهادینه اسلامی و تفاوت آن باخبر هستند و آن را تایید می‌کنند و امیدوارند که روز به روز قوی‌تر شود^{۱۱}

در این مورد هم داده‌های نظرسنجی نشانگر شواهد ملموسی از تغییر نگرش است^{۱۲} در نظرسنجی‌هایی که در اواسط سال ۲۰۱۵ و اواسط سال ۲۰۱۷ سرپرستی کردم از عربستانی‌ها پرسیده شد آیا با این جمله موافق هستند یا مخالف: «باید به حرف آنها^{۱۳} که تفسیری معتدل‌تر روادارانه‌تر و مدرن‌تر از اسلام دارند گوش داد^{۱۴}» طی آن دو سال شمار موافقان چنین تغییر نظری واقعا دو برابر شد و از ۱۵ به ۳۰ درصد افزایش یافت^{۱۵} نظرسنجی بعدی که برای همین اکتبر برنامه‌ریزی شده است نشان خواهد داد که آیا این روند ادامه خواهد داشت یا خیر^{۱۶}

نتیجه‌گیری: چه مقدار تغییر با چه مقدار تاثیرگذاری

طبق شواهد محدودی که وجود دارد به نظر می‌رسد که این تغییرات در نگرش عربستانی‌ها به اسرائیل و یهودیان حتی اگر فراگیر نباشد کاملاً واقعی است^{۱۷} این تغییرات می‌تواند اثرات درازمدتی بر سیاست‌گذاری عربستان بگذارد ولی نشانه‌ای وجود ندارد که بگوییم دگرگونی‌هایی چشمگیر در افکار عمومی به این زودی‌ها پیدا خواهد شد^{۱۸} اثر نهایی این تغییرات به چگونگی تعامل آن‌ها با انبوهی از مولفه‌های دیگر بستگی دارد که بر ثبات پادشاهی عربستان ظرفیت‌ها و مقاصد آن اثرگذار است: از ترجیحات شخصی تا سیاست‌های دربار عربستان و تحولات اقتصادی امنیتی بین‌المللی و به‌خصوص تحولات دیپلماتیک بین کشورهای عربی^{۱۹}

به هر حال تغییرات نگرشی نه فقط در رأس جامعه عربستان بلکه در بدنه میانی جامعه در حال رخ دادن است و زمینه‌هایی برای ایفای نقش میانجی فعال عربستان سعودی (البته در پشت پرده) در امور اعراب-اسرائیل و فعالیت‌های بین مذهبی فراهم می‌کند^{۲۰} به طور مشخص هفته پیش جیسون گرین‌بلات میانجی ویژه ایالات متحده در خاورمیانه در مصاحبه‌ای که چندان پوشش خبری نگرفت گفت انتظار ندارد که وقتی طرح صلح دولت ترامپ برای اعراب و اسرائیل نهایتاً منتشر شود با «تایید» گسترده اعراب مواجه شود ولی به نظر وی چشم‌انداز معقولی برای پذیرش و حتی «حمایت» اعراب وجود دارد^{۲۱} به گفته وی کشورهای عربی اطراف اسرائیل بی‌شک می‌توانند نقش مثبتی در این طرح ایفا کنند ولی این نقش همچنان نقشی ثانوی خواهد بود^{۲۲}

با توجه به پس‌زمینه‌ای که در بالا طرح شد به نظر می‌رسد دست‌کم در میان‌مدت دیدگاه‌هایی مانند دیدگاه گرین‌بلات درست از کار درآید^{۲۳} نگرش به اسرائیل و یهودیان فقط یکی از موضوعات بسیاری است که در عربستان امروز نقش ایفا می‌کند^{۲۴} تغییرات در این حوزه مهم است اما خیلی با قطعی شدن فاصله دارد^{۲۵}

دیوید پولاک بر اساس دیدار خود از عربستان سعودی هم مشاهداتی نظام‌یافته و هم روایی از تغییر نگرش‌ها به اسرائیل و یهودیان ارایه داده است. پشوانه این مشاهدات مطالب رسانه‌های اجتماعی از گونه وب ۱ (مثل فوروم‌ها یا گروه‌های هم‌اندیشی که همچنان به خاطر آن که امکان ناشناس ماندن نسبی را فراهم می‌کنند محبوبیت دارند) و نیز رسانه‌های اجتماعی وب ۲ (فیس‌بوک، توئیتر و جز آن‌ها) است.

برای درک تغییر نگرش به اسرائیل و یهودیان بررسی آن در متن تحولات گسترده‌تر گفتمان سیاسی و فرهنگی در عربستان می‌تواند مفید باشد. تحولاتی که رسیدن محمد بن سلمان به قدرت طلیعه آن‌ها بوده است. در رسانه‌های اجتماعی مقداری نرمش در قبال اسرائیل مشهود است اما حالت مناسبتی و پراکنده دارد. از سوی دیگر سختگیری واضحی نسبت به سایر کشورهای عربی دیده می‌شود. عمدتاً نسبت به قطر – گرچه به آن محدود نیست. به طور خاص حمله به فلسطینی‌ها در برخی محافل «لیبرال» قابل ذکر است که با روایت‌هایی تکراری همراه است و صدای بلندتری پیدا می‌کند و از فرهنگی زیرزمینی می‌آید: اینکه فلسطینی‌ها زمین‌هایشان را به پول ناچیزی فروختند (با نوشتن فلسطینی به صورت تمسخرآمیز فلس-طینی که در آن فلس معادل عربی پول خرد پررنگ شده است) یا اینکه عربستان سعودی حامی مالی اصلی آنها است و فلسطینی‌ها همیشه نمک‌شناس بوده‌اند.

گفتمان جدید «عربستان کبیر» (السعودية العظمی) اغلب با تراوشات خاک‌پرستانه چشمگیر و عبارت‌پردازی‌های میهن‌دوستانه همراه است و محمد بن سلمان ولیعهد در صدر آن قرار دارد. حملات آشکار و مکرر به سایر اعراب قابل توجه است که با گله کردن در مورد مساعدت مالی به آنها و با فراخوان به خودکفایی از طریق اخراج آنها از عربستان همراه است. در اغلب موارد حمله به فلسطینی‌ها و سایر اعراب با توهم‌های مثبت نسبت به اسرائیل همراه است و گاه ابراز حمایت اغراق‌آمیز از خط‌مشی‌های اسرائیل را در پی داشته است. حتی اگر به عنوان خط‌مشی‌هایی خشن معرفی شده باشند.

نشانه‌ای از تغییرات معنادار و مطلق در موضع‌گیری‌ها به چشم نمی‌خورد اما به طور نسبی در نتیجه پسرقتی که در تصویر کردن دشمن تعیین مشخصات او و نگرش به این مفهوم در عربستان رخ داده است جایگاه اسرائیل به آهستگی بهبود قابل توجهی یافته است.

* دیوید پولاک هموند پژوهشی خانواده برنشتاین در انستیتو واشنگتن است و مطالعات‌اش بر تکاپوی سیاست منطقه‌ای و مسائل مربوط به آن متمرکز است.

❖ حسن منیمنه از سردبیران بخش عربی انستیتو واشنگتن است.

RECOMMENDED

BRIEF ANALYSIS

Iran Takes Next Steps on Rocket Technology

فوریه ۲۰۲۲

Farzin Nadimi

(/policy-analysis/iran-takes-next-steps-rocket-technology)

BRIEF ANALYSIS

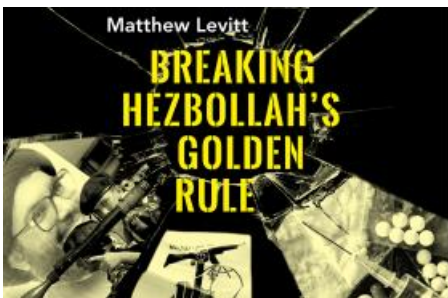
Saudi Arabia Adjusts Its History, Diminishing the Role of Wahhabism

١١ ٢٠٢٢ هـ

Simon Henderson

(/policy-analysis/saudi-arabia-adjusts-its-history-diminishing-role-wahhabism)

ARTICLES & TESTIMONY

Podcast: Breaking Hezbollah's Golden Rule

٩ ٢٠٢٢ هـ

Matthew Levitt

(/policy-analysis/podcast-breaking-hezbollahs-golden-rule)